

СЛОВОРЕДНАТА КЛАСИФИКАЦИЯ В БЪЛГАРСКИ И СЛОВАШКИ ЕЗИК

Евгения Митева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

evgeniq_miteva@abv.bg

Резюме: Целта на доклада е да се направи сравнителен анализ на словоредната класификация в теоретичен план в двата славянски езика – български език и словашки език, да се анализира нейната адекватност и да бъдат направени изводи за приликите и отликите в изследваната област на двата славянски езика.

Ключови думи: *словоред, български език, словашки език*

Обект на настоящото изследване е словоредната класификация на изреченията в теоретичен аспект в български език в съпоставка със словашки език. Тази тема не е особено разглеждана както в българското, така и в словашкото езиковедие. За да бъде изпълнена целта на това изследване, а именно – да се сравни класификацията, членението на словоредните структури в теоретичен план в български и словашки език, да се анализира адекватността на тази класификация и да бъдат направени изводи за приликите и отликите в изследваната област на двата славянски езика, ще си послужи със съпоставителния метод. Съпоставителният метод поставя акцент върху синхронното проучване на езиковите явления и установяването на приликите и отликите в два или повече езика. В настоящия доклад по-напред ще бъде представена словоредната класификация в теоретичен план в български език, а след това и в словашки език, като първо ще бъдат дефинирани понятията *изречение* и *словоред*.

Изречението е основна синтактична единица, която се характеризира с няколко съществени признака: а) наличие на предикативно ядро; б) съдържание на вид отношение от създателя (генерация) на съответното изречение, което отношение се цели да бъде предадено и на възприемащия (реципиента) – т.е. модалност; в) задължителна изреченска интонация (Брезински / Brezinski 1995: 22). В словашкото езиковедие изречението бива определяно като най-малката граматично оформена и смислово завършена единица, която има определена интонация и с която се изразява отношение към действителността (Orlovský 1971: 14). По състав и по граматическа структура изреченията биват два вида: *прости* и *сложни*. Простото изречение има само едно предикативно ядро и изразява относително завършена мисъл, въпрос или волева подбуда (Георгиев и др. / Georgiev et al. 1998: 48). Сложното изречение, от друга страна, се състои от няколко прости изречения. Основният принцип, по който се разграничават простите от сложните изречения, е наличието на предикативни ядра, на предикативни центрове. Ако изречението съдържа един предикативен център, то се квалифицира като просто изречение. Ако има два или повече предикативни центрове (предикативни ядра), изречението се квалифицира като сложно (Брезински / Brezinski 1995: 47). Според Й. Орловски (Orlovský 1971: 14) простото изречение е група от думи (по-рядко една дума), която изразява самостоятелна единна мисъл, а сложното изречение е съвкупност от две или повече прости изречения в по-висша идейна цялост, която изразява една сложна мисъл.

Всяка изреченска структура, независимо от това дали е проста, или сложна, има определен словоред. Словоредът в българските и словашките граматика се разглежда в рамките на синтаксиса. П. Пашов дефинира понятието *словоред* (Пашов / Pashov 1994: 369) като ред, по който се разполагат думите в изречението. Според него характерът на речевия поток позволява думите – части на изречението, да се поставят последователно, една по една, във верига. Когато човек говори, в съзнанието му се пораждат едновременно (или почти едновременно) понятията и думите, от които предстои да направи изречение, за да изрази съответната мисъл. Коя дума – част на изречението, ще постави на първо място и в какъв ред ще разположи следващите до края, зависи от редица различни фактори – наред с граматическите, също и логически и психологически фактори.

В рамките на българското езикознание и в българските граматики са посочвани следните видове словоред в теоретичен аспект: *граматичен, актуален (смислов), контекстов, емфатичен словоред и инверсия*.

1. Граматичен словоред

Първият вид словоред, който посочват българските граматики, е граматичният словоред. Според тях той отразява основни логически и мисловни закономерности и същевременно дава израз на спецификата на граматичната система. Граматичният словоред е пряко свързан с граматичното членение на изречението и не зависи от условията на контекста. Граматичното членение отразява същността на веществената информация на даден езиков израз, като основната функция на веществената информация е да бъде изразен предметът на мисълта (Георгиев и др. / Georgiev et al. 1998: 38). Опорни точки на мисловната дейност са главните части на изречението – подлог и сказуемо, като по този начин се формират така наречените *група на подлога* и *група на сказуемото*. Към групата на подлога се причисляват съгласуваното и несъгласуваното определение, приложението, а към групата на сказуемото – всички допълнения, сказуемното определение, обстоятелствените пояснения. Във връзка с това се говори за словоред на главните части на изречението и словоред на второстепенните части на изречението. Подлогът изразява агенса, т.е. вършителя на действието, а сказуемото – предиката, т.е. самото действие, което се извършва. Второстепенните части имат незадължителен характер, т.е. имат допълнителна функция в изречението. Основен граматичен словореден модел в езика е разположението подлог, като доминиращ изреченски член, и сказуемо, като семантично зависима и обусловена от субстанцията част (Георгиева / Georgieva 1974: 38).

2. Смислов словоред (актуален)

Вторият тип словоред е смисловият словоред (наричан още актуален). Той е продиктуван от комуникативните намерения на автора на езиковото съобщение и сигнализира актуализираната в смислово отношение част на изречението, т.е. определя комуникативната насоченост на изречението. Същността на актуалното членение се гради върху обществения характер на езика като средство за общуване и отразява отношенията между говорещия и слушащия в конкретен комуникативен акт. Говорещият съобразява съобщението, което предава, с това, което събеседникът знае, и върху него прибавя новата, или неизвестната за събеседника информация. В речта изречението се дели в смислово отношение на две части: позната, известна информация, която се нарича *основа* или *тема*, и нова, неизвестна информация, която се нарича *ядро* или *рема* на изречението. Ремата е основната смислова част в изречението, докато предназначението на темата е да създаде предпоставка, да подготви слушащия към възприемане на предназначенията за него нова информация (Георгиев и др. / Georgiev et al. 1998: 48). Подобно деление на изречението в смислово отношение дава Стефан Брезински. Според него при актуалното деление на изреченията всяка фраза се дели на две части: изходен пункт, който е даден предварително в израза, той е основа на изказа, даденост, *тема*; но всеки изказ притежава и свое ядро, своя ядка, което е новото на изказа – *рема*. Темата, основната представлява известното от предишни изречения или от ситуацията. Ядрото, ядката, ремата представлява новата информация, основното в изказа, заради което всъщност се създава отделното съобщение, изречението. С други думи, ремата, ядрото, ядката на съобщението е неговата цел, смисълът на изречението (Брезински / Brezinski 1995: 37). За темата и ремата като части на изречението в смислово отношение говори и Елена Георгиева. Според нея актуалното членение на изречението е пряко свързано с комуникативните цели на дадена речева верига и затова единиците, с които се оперира при актуалния словоред, не са отделни думи или съчетания като структурни елементи на граматичното равнище, а са елементи, които имат отношение към комуникативния динамизъм на синтактичната единица и които, съобразно с това, се разполагат в определен ред. Актуалният словоред проявява комуникативната функция на словоредата в изречението (Георгиева / Georgieva 1974: 65). Това членение на изречението на тема и рема е свързано с основната теория за членението, основана от френския филолог Анри Вайл, която по-късно е доразвита от чешкия езиковед Вилем Матезиус.

3. Контекстов словоред

Третият тип словоред е контекстовият словоред. Той е явление на свързаната реч. Изреченията се свързват така, че смисълът на всяко едно зависи от смисъла на предходното (отразен в темата) и същевременно става основа (отразена в ремата) за смисъла на следващото изречение. Контекстовият словоред обединява в една цялост верига от изречения, които имат общ обект за отразяване или описване, затова по-често се нарича словоред на текста, или по-точно синтаксис на текста. Този тип словоред е смятан за разновидност на актуалния словоред (Георгиев и др. / Georgiev et al. 1998: 53).

4. Емфатичен словоред

Четвъртият тип словоред е емфатичният словоред. Той е свързан с актуалното членение на изречението. Предаването на обективна информация е основното съдържание на речевата дейност. Към тази информация обаче може да се добави и емоционалното отношение на автора на езиковото съобщение към изнасяните факти. Когато тази допълнителна информация се предава със средствата на словоредата, се говори за субективен или емоционален словоред, които се изразяват с общото название *емфатичен словоред*. При съобщителното, неутрално стилистично изречение редът на темата и ремата е в посока тема – рема. При субективния словоред те разменят местата си: ремата се извежда в начална позиция, темата я следва (Георгиев и др. / Georgiev et al. 1998: 53). Подобно разместване на темата и ремата има за цел да привлече, изостри вниманието на реципиента на съобщението. По този начин се акцентира върху новата информация в езиковото съобщение и същевременно се придават стилистични и емоционални отсенки на изказа. Емфатичният, или експресивният словоред е комуникативно обусловен и обхваща почти всички, ако не и всички сфери на езика. Този тип словоред не можем да противопоставяме на „обичайния“, основния, граматичния словоред (Георгиева / Georgieva 1974: 96).

5. Инверсия

Като пети словореден тип в българското езикознание се нарежда инверсията. Това е словоредна промяна, която разчупва трайни и установени словоредни принципи. Тя се осъществява преднамерено и засяга само определен вид синтактични явления (Георгиев и др. / Georgiev et al. 1998: 55). Инверсията е разместване на темата и ремата, при нея е налице нарушаване на граматичната норма, което нарушаване не е свързано с комуникативната цел на изказването. Инверсирането, несвързано с изискванията на контекста или на комуникативните цели на израза, по отношение на граматичната структура на изречението винаги предизвиква стилистични резултати. То се среща само там, където е нужно да се създаде стилистичен ефект (затова и се нарича стилистична фигура). Инверсията е присъща на езикови прояви, които преследват естетично-стилистични цели, като поезията, художествената проза или фолклора във всичките му разновидности (Георгиева / Georgieva 1974: 97).

В традиционните граматика, когато се говори за видове словоред, се възприемат и термините *прав словоред* за обозначаване на линейно разположение, което започва с подлога, следван от сказуемото, допълнението и други части на изречението, и *обратен словоред* за обозначаване на линейно разположение, при което подлогът стои след сказуемото или след друга част на изречението. За прав и обратен словоред може да се говори само при явленията на инверсията, но терминът *инверсия* достатъчно добре ги отразява, за да има нужда от терминологично дублиране (Георгиев и др. / Georgiev et al. 1998: 57). К. Попов също говори за обратен и прав словоред. Според него подлогът и сказуемото като главни части на изречението заемат своето място в изречението съобразно с движението на мисълта и изискванията на граматиката. Словоредът се обуславя често пъти от настроението на говорещия и от целта на изказването. Според теорията за актуалното деление на изречението словоредът е обусловен контекстово или ситуационно (Попов / Попов 1979: 242). К. Попов говори за *основа* и *ядка* на изречението, като основата е познатата част в дадено изказване, докато ядката е новата, непознатата част от изказването. Във връзка с това той говори за *субективен*

и *обективен* словоред. Обективен словоред е налице, когато основата е в началото на изречението, а субективен – когато ядката е в началото на изречението. Обективен словоред се употребява при спокоен разказ или описание, а субективен – при развълнуваност или при по-силна емоционална възбуда. При обективен словоред подлогът може да бъде основа и да бъде пред ядката или да бъде ядка и да стои след основата. Като ядка той получава логическо ударение, например: *Видят се само ясните страни* (подлог ядка) (Ив. Вазов) (Попов / Роров 1979: 243). Прав словоред е налице, когато изречението е по схемата *подлог – сказуемо – пряко допълнение – непряко допълнение – обстоятелствено пояснение*. Според К. Попов сказуемото и неговите пояснения привличат логическото ударение и служат за ядка на изказването. Сказуемото и неговите пояснения могат да бъдат и в начална позиция, т.е. пред подлога в изречението, като в този случай се говори за обратен словоред. В рамките на словоредата и видовете словоред К. Попов говори и за инверсия, но за него инверсията не е вид словоред, а „стилистическа фигура, която е отклонение от общоприетия словоред“. Тя е в много случаи обратен словоред, използван за стилистически цели. Чрез нея частите на изречението се разместват по своеобразен начин. Това се прави с цел да се постигне изразителност или да се придаде старинност на словоредата (Попов / Роров 1979: 255). За прав и обрънат словоред говорят и видни български езиковеди като Тодор Бояджиев, Иван Кударов и Йордан Пенчев. Те също като К. Попов говорят за обективен и субективен словоред според представянето на старата и новата информация в едно съобщение (изречение). Словоредът е обективен, когато първо се изказва старата информация (или това, което се приема за известно), а след това – новата. Ако изказването започва с новата информация, словоредът е субективен (Бояджиев и др. / Boyadzhiev et al. 1998: 632). За разлика от К. Попов те не използват термините *ядка* и *основа*, а си служат със словосъчетанията *нова информация* и *стара информация*.

В словашки език темата за словоредната класификация в теоретичен план също е слабо изследвана. Сред най-видните изследвания в тази област са „Дума и словоред. От думата и словосъчетанието към изречението и словоредата“¹⁰⁸ от Ян Качала (Kačala 2012) и „Словоред на думите и словоред на изречението в словашки език“¹⁰⁹ от Йозеф Мистрик (Mistrik 1966). Споменатите автори разпознават следните типове словоред: *изреченски (формално-граматичен), актуален, синтагматичен и семантичен словоред*.

1. Изреченски (формално-граматичен словоред)

Първият тип словоред е изреченски, или формално-граматичен словоред. Той се осъществява на ниво изречение и се отнася до: а) позицията на съюзите и частиците в началото на изречението, също и предлозите; б) начина на свързване на самостоятелните граматични морфемии в изолирана аналитична глаголна форма (напр. *budem čítať* „ще чета“, *čítal som* „четох“, *bol som čítal* „бях чел“, *čítal by som* „бих чел“, *bol by som čítal* „щях да чета“) и подредбата на съставните части на асинтагматичните думи (напр. *akoby aj nie!* „че как не!“ – изразяване на подчертано съгласие; *ved' už len / prid'ite!* „та нали / идвайте!“ – при настояване; *ale už aj / chod'!* „но хайде вече / тръгвай си!“ – при заповед); в) позицията на енклитиките след първата дума под ударение в изолирана форма (напр. *správať sa* „държа се, постъпвам“, *uvedomiť si* „осъзная“) или в последователността на изречението, в рамките на което тази енклитика не е обвързана само с пълнозначния израз под ударение, към който принадлежи и с който образува една лексема, но се разполага последователно според начина на подреждане на едносричните елементи, т.е. след първата дума под ударение в изречението, напр.:

1. *Prečo by sa bol mal správať ináč?!*

‘Защо би трябвало да се държи по друг начин?!’

2. *Ved' si len skúste uvedomiť, čo by za touto príhodou bolo mohlo nasledovať!*

‘Просто се опитайте да осъзнаете какво би могло да последва след това събитие!’

(Kačala 2012: 90).

¹⁰⁸ *Slovo a slovosled. Od slova a spojenia slov k vete a k slovosledu.*

¹⁰⁹ *Slovosled a vetosled v slovenčine.*

2. Актуален словоред

Вторият тип словоред е актуалната изреченска структура (актуален словоред). Като фактор на словоредата се отнася до изречението като обща комуникативна единица и се основава на факта, че съдържателната структура на изречението е разделена на две части, т.е. състои се от две части: разпознават се в нея относително известна част от изречението и относително неизвестна, или нова част от изречението. Относително известната част от изречението се означава като основа на изказа, а относително неизвестната, или новата част на изречението се нарича ядро на изказа. Взаимната последователност на тези две съдържателни части на изречението зависи от вида на изречението според съдържанието, т.е. дали е съобщително, въпросително или побудително (повелително или желателно), а в рамките на съобщителното изречение – дали става въпрос за обикновено, спокойно представяне на съдържанието, или, напротив, развълнувано представяне на съдържанието на изречението. В първия случай имаме следния ред: 1. основа на изказа, 2. ядро на изказа – такъв ред се нарича *обективен*. Във втория случай е налице обратният ред, т.е. първо се посочва ядрото на изказа, а на второ място е основата на изказа, като тя може и да липсва. Такъв ред се нарича *субективен* (Kačala 2012: 93).

3. Синтагматичен словоред

Третият тип словоред е синтагматичният словоред. Той представлява поредността на съставните части на синтагмата като градивен елемент на изречението. Това е подреждането на частите на изречението като съставни части на синтагмата, произхождащи от инвариантния извънизреченски способ на свързване на съставните части на основните пълнозначни елементи, които образуват изречение. Напр. *vážiť zemiaky* „меря картофи“, *zahrat' skladbu* „изсвиря музикално произведение“, *zaujímat' sa o fyziku* „интересувам се от физика“, *prichystat' sa na cestu* „приготвя се за път“, *neprejaviti' záujem o ponúkanú prácu* „не проявя интерес към предлаганата работа“. Посочените примери имат строг словоред. За словоредата на синтагматичните компоненти е важно при такава връзка да се различават доминиращият компонент и доминируваният компонент. Такъв естествен ред на думи, фиксиран от инвариантния ред на компонентите, може да подлежи на промяна при основния или обичайния словоред от страна на семантичния принцип в изречението; това се проявява чрез поставяне на един от членовете на синтагмата в семантично противоположна позиция в сравнение с обикновено, като по този начин явно се нарушава първоначалният ред на членовете в синтагмата. Така възниква инверсията в позицията на синтагматичните компоненти (Kačala 2012: 91).

4. Семантичен словоред

Четвъртият тип словоред е семантичният словоред. Той засяга позицията на семантично релевантните части на изречението в съответствие с необходимостта да се подчертае семантичното съдържание на определена част на изречението, дума, форма или част от нея в сравнение със семантичното съдържание на околните части на изречението. Семантичният словоред не е идентичен с актуалната изреченска структура, а и не е задължително да бъде винаги в съответствие с нея. Докато при актуалната изреченска структура обикновено става въпрос за позициониране на цели групи от думи по критерия *относително добре познат – неизвестен (нов)*, семантичният словоред се отнася до позиционирането на определена част на изречението, евентуално нейния носител – определена дума или нейна форма – в семантично изложена позиция, при което обикновено става въпрос за постигане на обратен словоред, обусловен от синтагматичния ред на членовете на синтагматичната връзка. Когато естеството на свързаните елементи в синтагмата не изисква строг или основен ред на съставните части, редът на свързаните елементи в изречението е свободен и изцяло подчинен на изискванията на актуалната изреченска структура (Kačala 2012: 93).

Основната теория за членението на изреченията създава френският филолог Анри Вайл. Теорията на А. Вайл за членението на изреченията развива в своите трудове в Чехия и Словакия пръв чешкият лингвист Вилем Матезиус, който беше споменат по-горе в това изследване. В. Матезиус смята актуалното членение на изреченията за основен словореден принцип, който определя реда на думите в изречението. Актуалното деление на изреченията се подчинява на комуникативните функции на изказа. Според В. Матезиус изречението не може да се разглежда самостоятелно, като една отделна единица – смислово, логическо, интонационно единство. Изречението представлява

езикова единица, някакво съобщение, което се намира в тясна връзка с контекста, с общата ситуация, като отделните части на фразата имат различна натовареност. Според неговата теория всяка фраза се състои от две части – *основа на изказа / тема* и *ядро*. Основата на изказа / темата изразява това, което е дадено от контекста, а ядрото – това е новото, което се съобщава. Обикновено на първо място в изречението е основата на изказа, т.е. темата, а на втора позиция – ядрото. Налице е подход от познатото, известното от предишни изречения, от контекста към непознатото, новото в изказа. Този вид словоред бива наричан *обективен*. Ако на първа позиция се появи ядрото, тогава се говори за *субективен* словоред. Обективният словоред се използва при спокоен, обективен разказ, при „епическо“ описание. От друга страна, субективният словоред е свързан с изразяването на неспокоен, субективен разказ. При него има някакво вълнение, някаква емоционална напрегнатост (Mistrík 1966: 79). Словашкият езиковед Еуген Паулини пръв доразвива теорията на В. Матезиус в словашкото езикознание. Той също разпознава понятията *ядро* и *основа на изказа, тема*. Според него главната функция на словоредата е да се реализира актуалното членение на изказа и неговата двояка насоченост – обективност и субективност. Думите в изречението се подреждат според това към коя част принадлежат – ядро или тема, а това от своя страна се определя от контекста, не от синтактичната функция. Като пример за обективен словоред Е. Паулини посочва началото на народните приказки. В началото на всяка приказка първо се представя общо времево позициониране и локализиране на местонахождението, т.е. дава се информация къде и кога се осъществява действието. Напр. *Bolo raz* „Имало едно време“, *Kde bolo, tam bolo* „Имало едно време“. Такова общо позициониране на време и място служи за основа на изказа, тема, а след нея следва ядрото на изказа. Напр. *Bol raz / jeden král* „Имало едно време / един крал“. При по-дълъг разказ всяко изречение се свързва с предходното, при което ядрото в предходното изречение става тема на изказа в следващото изречение. Е. Паулини говори за *изказ, основан на темата*, и *изказ без оглед на темата*. Изказът, който не се основава на темата, представя обща информация, относително известна на пациенса, т.е. реципиента на съобщението, въпреки че той чува информацията за първи път (Paulíny 1981: 290). За разлика от обективния словоред при субективния словоред в началото на изречението стои ядрото, следвано от основата на изказа, т.е. темата. Субективният словоред се използва, когато искаме да изразим емоционална възбуда, да поставим емоционален акцент. По този начин се повишава динамиката на изказа и той бива напрегнат, неспокоен, интензивен, а не спокоен и отмерен както при обективния словоред.

Йозеф Мистрик говори за три вида словоред: *устойчив (строго установен)*, *неутрален (обикновен)* и *свободен (неустойчив)*. Устойчивият и неутралният словоред са малко „чувствителни“ по отношение на изказа, редът на думите рядко се променя. По-осезаемо е, когато се промени строго установеният словоред, напр. *zhon srniek* „гоненето на сърните“ – *srniek zhon* „на сърните гоненето“, което се използва като поетизъм. Строго установеният словоред е *подлог – сказуемо – допълнение*. По-малко осезаема е промяната на членовете на синтагмата в неутралния словоред, напр. *červená ruža* „червена роза“ – *ruža červená* „роза червена“, което служи като средство за изразяване на афект, емфаза. В рамките на свободния словоред се реализира принципът на актуалното членение, напр. *celá rodina odišla* „цялото семейство си тръгна“ – *odišla celá rodina* „тръгна си цялото семейство“. За инверсия, обърнат словоред се говори само при промяна в строго установения и неутралния словоред. Инверсията е граматическа промяна на обичайния словоред, тя не се използва в разговорната реч, а в поезията, където промяната в словоредата създава по-емоционален и драматичен изказ (Mistrík 1966: 30).

В резултат на съпоставителното разглеждане на словоредната класификация в теоретичен план в български и словашки език става ясно, че в български език се разпознават следните видове словоред: *граматичен, актуален (смилов), контекстов, емфатичен словоред* и *инверсия*, докато в словашки език се разпознават следните типове словоред: *изреченски (формално-граматичен), актуален, синтагматичен* и *семантичен словоред*. Граматичният словоред в български и в словашки език е свързан със спецификата на граматичната система на двата разглеждани езика, затова може да се твърди, че названието на този тип словоред в теоретичен план е напълно адекватно. В български език той определя словоредата на главните и второстепенните части на изречението, както и мястото на проклитиките и енклитиките в него. Обособяват се две опорни точки – група на подлога и група на сказуемото, според които се подреждат всички останали части на изречението. За българския език са характерни описателните конструкции, освен това има само остатъци от

падежни форми. Това от своя страна обуславя категоризирането на словоред на проклитиките и енклитиките и съответно на главните и второстепенните части на изречението в рамките на един вид словоред в теоретичен план, а именно – граматичния. В словашки език обаче тези функции поемат изреченският (формално-граматичен) словоред и синтагматичният словоред. Изреченският (формално-граматичен) словоред е свързан с позиционирането на съюзите, предлозите, частиците, с начина на свързване на самостоятелните граматични морфемии в изолирана аналитична глаголна форма (напр. *budem čítat'* „ще чета“). Синтагматичният словоред се занимава с подреждането на частите на изречението като съставни части на синтагмата. Синтагмата е основната единица на синтактично равнище в словашки език, който е и падежен език, затова е и разбираемо защо словашките езиковеди разграничават синтагматичния словоред като отделен вид словоред, а не в рамките на формално-граматичния словоред. Синтагмата се образува от различни съчетания от думи, които се намират в някаква връзка помежду си, като основната изреченска синтагма в словашки език, също както и в български език, е подлог – сказуемо.

В български и словашки език има припокриване в рамките на актуалния (смилов) словоред. В хода на изследването стана ясно, че този вид словоред има двойк характер, т.е. изречението в смислово отношение се разглежда като съвкупност от две съставни части – позната, известна информация и нова, неизвестна информация. В българското и словашкото езикознание за означаване на познатата, известната информация се оперира с различни термини, напр. *стара информация, основа, тема, изходен пункт, основа на изказа*. За означаване на новата, непознатата информация българските и словашките езиковеди си служат с термини като: *нова информация, ядро, рема, ядка*. Целта на обшуването е да се предаде нова информация, затова новата информация (ремата) е основната смислова част в изречението, докато старата информация (темата) има за цел да подготви слушащия, т.е. реципиента на съобщението, да възприеме предназначенията за него нова информация. Термините, с които си служат българските и словашките езиковеди, са напълно адекватни, както и самото название на вида словоред в теоретичен план. Думата *актуален* означава ‘съвременен, навременен’ и представя целта на съответното изречение, а именно – въвеждане на нова, актуална информация. Терминът *смилов словоред* също отговаря на насочеността на този тип словоред, отправя към смисловата обусловеност и свързаност на отделните компоненти в едно изречение с такъв вид словоред.

В българското езикознание се е обособил като самостоятелен тип словоред контекстовият словоред. Той няма точен еквивалент в словашкото езикознание. Контекстовият словоред бива определян в българските граматика като разновидност на актуалния словоред, което е разбираемо, тъй като той представя взаимовръзката между темата и ремата на едно изречение с темата и ремата на следходното изречение. Информацията се излага по такъв начин, че изреченията са взаимно свързани в контекстов план и образуват смислова верига. Подобен вид словоред в словашкото езикознание не се е обособил, но има допирна точка с понятията *изказ, основан на темата*, и *изказ без оглед на темата*, за които говори Е. Паулини. Според него при по-дълъг разказ, по-обемна информация е възможно да възникне така нареченият изказ, основан на темата. Според това понятие всяко изречение се свързва с предходното, при което ядрото (новата информация) в предходното изречение става тема на изказа (старата информация) в следходното изречение. Тези понятия – *изказ, основан на темата*, и *изказ без оглед на темата* – се разглеждат от Е. Паулини като особеност в рамките на обективния и субективния словоред, за които ще стане дума по-долу. Напълно адекватно е да се твърди, че контекстовият словоред в българските граматика е разновидност на актуалния словоред, както и че понятията *изказ, основан на темата*, и *изказ без оглед на темата* не се разглеждат от словашките езиковеди като отделен, самостоятелен тип словоред, а биват посочвани в рамките на обективния и субективния словоред.

В българските и словашките граматика имаме частично припокриване при семантичния словоред в словашки език и емфатичния в български език. Семантичният словоред в словашки език е свързан с необходимостта да се подчертае семантичното съдържание на определена част на изречението, дума, форма или част от нея. Той не е идентичен с актуалната изреченска структура. При този словоред акцентът се поставя върху определена част от изречението, като обикновено става въпрос за постигане на обратен словоред. Терминът *семантичен словоред* е оправдан, като се вземе предвид, че същността, насочеността на този тип словоред се корени в подчертаването на определен семантичен фрагмент в дадено изречение. Когато говорещият иска да изрази афект, емфаза в

словашки език, той си служи с промяна в неутралния словоред. Частичен еквивалент на семантичния словоред в рамките на българския език е емфатичният словоред. В хода на изследването стана ясно, че емфатичният словоред е свързан също с актуалното членение на изречението. При този вид словоред агенсът, авторът на съобщението предава и своето емоционално отношение към предаваната информация чрез словоредните способности. При неутралното стилистично изречение имаме словоредната структура *тема – рема*, т.е. движението е от познатото, известното към непознатото, новото, докато при емфатичния словоред е налице обратната словоредна структура: *рема – тема*, т.е. движението е от непознатото към познатото. Напълно оправдано е обособяването на емфатичния словоред като отделен вид словоред в теоретичен аспект, а самото название *емфатичен* е напълно адекватно предвид факта, че с този вид словоред агенсът предава и своето емоционално отношение. Прилагателното име *емфатичен* идва от *емфаза*, което означава ‘подчертаване, наблягане, поставяне на ударение върху определена част от изказа’.

Последният тип словоред, посочван от българските граматика, е инверсията. Инверсията присъства и в словашки език, но не като отделен, обособен словореден тип. В словашкото езикознание инверсията бива споменавана в рамките на обективния и субективния словоред и в рамките на класификацията на Й. Мистрик. Инверсията е словоредно разместване, отклонение от граматичната норма. Тя служи за изразяване на стилистичен ефект, т.е. целта ѝ е изказът да придобие стилистични и емоционални отсенки. Инверсията е стилистична фигура и в двата езика бива употребявана предимно в поезията, художествената проза и фолклора. Може да се твърди, че функциите на инверсията в словашката граматика се покриват от семантичния словоред, посочен по-горе, който, както стана ясно, поставя акцент върху определена част от изречението чрез употребата на обратен словоред. Обособяването на инверсията в словашкото езикознание като самостоятелен тип словоред в теоретичен план би довело до нежелано и непотребно дублиране. От друга страна, оправдано и адекватно е обособяването на инверсията като отделен вид словоред в теоретичен аспект в българските граматика, тъй като емфатичният словоред, който също си служи с обратен словоред за поставяне на акцент, изразява и емоционалното отношение на говорещия.

В традиционните български граматика по отношение на словоредата биват посочвани термините *прав* и *обърнат словоред*. Езиковедите, които припознават инверсията като словореден тип, не си служат с термините *прав* и *обърнат словоред*, за да се избегне излишно дублиране на терминологията. В словашкото езикознание ситуацията обаче е друга, за *прав* словоред не се говори. Обратният словоред се споменава в трудовете на Й. Мистрик. В хода на изследването стана ясно, че *правият* словоред (*устойчив* в словашкото езикознание) е строго установен ред на частите на изречението, а именно *подлог – сказуемо – допълнение*, като техният словоред е свързан и обусловен от движението на мисълта и изискванията на граматиката.

В българските граматика се посочва и друг вид словоред – *субективен* и *обективен*. Субективният и обективният словоред в словашки език са аналогични на тези в българското езикознание. Тези видове словоред са свързани с по-горе споменатите смислови части на изречението – тема и рема. При обективния словоред на първо място в изречението е познатата част (темата), а на второ – непознатата (ремата), докато при субективния е налице словоредната структура *рема – тема*, движение от непознатото към познатото. В настоящото изследване стана ясно, че обективният словоред се използва при спокоен, несмушаван разказ, докато субективният – при някаква емоционална напрегнатост, вълнение. Делението на словоредата на *прав* (*устойчив* в словашки език) и *обърнат* и на обективен и субективен е напълно основателно и адекватно с оглед на конструкцията на изречението в синтактичен план и във връзка с емоционалното състояние на агенса и неговия изказ – спокоен или емоционално напрегнат.

Въз основа на направения анализ на словоредната класификация в теоретичен аспект в български и словашки език става ясно, че пълно припокриване в двата езика не е налице. Всеки словореден тип и неговите характерни особености в български език все пак имат някакъв еквивалент в словашки език, пълнен или частичен, с изключение на контекстовия словоред, който в словашката езикова среда е подкрепен от термините *изказ, основан на темата*, и *изказ без оглед на темата*. Друга съществена разлика е терминът *прав словоред* в българското езикознание, докато в словашкото езикознание това понятие се обозначава с термина *устойчив (строго установен) словоред*, въпреки че противоположният по значение термин *обратен словоред* съществува и в двата езика и има идентично значение.

Цитирана литература / References

- Бояджиев и др. 1998: Бояджиев, Т., И. Куцаров, Й. Пенчев. *Съвременен български език*. София: Петър Берон. (Boyadzhiev i dr. 1998: Boyadzhiev, T., I. Kutsarov, Y. Penchev. *Savremenен balgarski ezik*. Sofia: Petar Beron.)
- Брезински 1995: Брезински, С. *Кратък български синтаксис*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“. (Brezinski 1995: Brezinski, S. *Kratak balgarski sintaksis*. Sofia: Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.)
- Георгиев и др. 1998: Георгиев, С., З. Геннадиева-Мутафчиева, Е. Георгиева, А. Лазарова, Р. Ницолова, Й. Пенчев, С. Петрова, К. Попов, С. Стефанов-Брезински. *Граматика на съвременния български книжовен език. Т. III. Синтаксис*. София: Абагар. (Georgiev i dr. 1998: Georgiev, S., Z. Genadieva-Mutafchieva, E. Georgieva, A. Lazarova, R. Nitsolova, Y. Penchev, S. Petrova, K. Popov, S. Stefanov-Brezinski. *Gramatika na savremenniya balgarski knizhoven ezik. T. III. Sintaksis*. Sofia: Abagar.)
- Георгиева 1974: Георгиева, Е. *Словоред на простото изречение в българския книжовен език*. София: Българска академия на науките. (Georgieva 1974: Georgieva, E. *Slovoled na prostoto izrechenie v balgarskiya knizhoven ezik*. Sofia: Balgarska akademiya na naukite.)
- Кръстев 1995: Кръстев, Б. *Граматика за всички. Популярно описание на българския език*. София: Наука и изкуство. (Krastev 1995: Krastev, B. *Gramatika za vsichki. Populyarno opisanie na balgarskiya ezik*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Пашов 1994: Пашов, П. *Практическа българска граматика*. София: Просвета. (Pashov 1994: Pashov, P. *Prakticheska balgarska gramatika*. Sofia: Prosveta.)
- Попов 1979: Попов, К. *Съвременен български език. Синтаксис*. София: Наука и изкуство. (Popov 1979: Popov, K. *Savremenен balgarski ezik. Sintaksis*. Sofia: Nauka i izkustvo.)
- Каčала 2012: Каčала, J. Slovo a slovosled. Od slova a spojenia slov k vete a k slovosledu. – In: *Eslavistica Complutense*. Madrid: Universidad Complutense de Madrid, pp. 87 – 95.
- Mistrík 1966: Mistrík, J. *Slovosled a vetosled v slovenčine*. Bratislava: Vydavateľstvo Slovenskej akademie vied.
- Orlovský 1971: Orlovský, J. *Slovenská syntax*. Tretie opravené a doplnené vydanie. Bratislava: Obzor.
- Pauliny 1981: Pauliny, E. *Slovenská gramatika. Opis jazykového systému*. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo.

WORD ORDER CLASSIFICATION IN BULGARIAN AND SLOVAK

Evgenia Miteva

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

evgeniq_miteva@abv.bg

Abstract: The aim of this presentation is to make a comparative analysis of word order classification in theoretical plan of the two Slavic languages – Bulgarian and Slovak, to analyse its adequacy and to draw conclusions about the similarities and differences in the examined field of the two Slavic languages.

Keywords: word order, Bulgarian language, Slovak language

Evgenia Miteva
25, Sadinata
Gara Bov 2270
Bulgaria